

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

य॒ज्ञेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता उ॑पय॒ङ्गिरे॒वासृ॑जत्
यदु॑पय॒जं उ॑पय॒जति॑ प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृजते
जघ॑ना॒र्धाद॑व॒ द्यति॑ जघ॑ना॒र्धाद्धि॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते स्थवि॒म॒तो-
ऽव॑ द्यति॒ स्थवि॒म॒तो हि॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्तेऽस॒म्भि॒न्द॒न्न॑व॒ द्यति॑
प्रा॒णाना॑मस॒म्भेदा॑य॒ न पर्या॑व॒र्तय॑ति यत्प॑र्याव॒र्तये॑दुदाव॒र्तः
प्र॒जा ग्रा॑हु॒कः स्या॑त्समु॒द्रं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह रे॒तः (१)

ए॒व तद॑धात्य॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒हान्तरि॑क्षेणै॒वास्मै॑
प्र॒जाः प्र॒ ज॑नयत्य॒न्तरि॑क्ष॒ऽह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते दे॒वः
स॑वि॒तारं॑ गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह स॑वि॒तृप्र॑सूत ए॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒
ज॑नयत्य॒होरा॑त्रे गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒हाहोरा॑त्राभ्या॒मे॒वास्मै॑ प्र॒जाः
प्र॒ ज॑नयत्य॒होरा॑त्रे ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते मि॒त्राव॑रु॒णौ गच्छ॒
स्वाहा॑ (२)

इत्या॑ह प्र॒जास्वे॒व प्र॒जाता॑सु प्रा॒णापा॑नौ द॑धाति॒ सोमं॑ गच्छ॒
स्वाहे॑त्या॒ह सौ॒म्या हि॑ दे॒वता॑या प्र॒जा य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह

प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दांसि गच्छ स्वाहेत्याह
 पशवो वै छन्दांसि पशून्वाव रुन्दे द्यावापृथिवी गच्छ
 स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि
 गृह्णाति नभः (३)

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्यं एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं
 नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव
 प्रजाता अस्यां प्रतिं षापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति
 योऽव द्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव
 यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा आलब्धस्य हृदयं शुगच्छति
 सा हृदयशूलम् (४)

अभि समेति यत्पृथिव्यां हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीं
 शुचार्पयेद्यदप्स्वपः शुचार्पयेच्छुक्लस्य चार्द्रस्य च
 सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलन्द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
 तदब्रुवन्वसंतु नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वम्
 तस्मिन्प्रातर्न समशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता वसतीवरीरभवन्वस

य॒ज्ञो वै व॑सती॒वरी॑र्य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑ वसति॒ यस्या॑गृही॒ता
अ॒भि नि॒म्रोचे॒दना॑र॒ब्धोऽस्य॑ य॒ज्ञः स्या॑त् (६)

य॒ज्ञं वि च्छि॑न्द्वा॒ज्योति॑ष्या॒ वा गृ॒हीया॒द्विर॑ण्यं वाव॒धाय॑
सशु॑क्राणामे॒व गृ॒ह्णाति॒ यो वा॑ ब्रा॒ह्म॒णो बहु॑या॒जी
तस्य॑ कु॒म्भ्या॑नां गृ॒हीया॒थ्स हि गृ॒हीत॑व॒सती॒वरी॑को
वसती॒वरी॑र्गृ॒ह्णाति॒ प॒शवो॑ वै व॑सती॒वरीः॑ प॒शूने॒वारभ्य॑
गृही॒त्वोप॑ वसति॒ यद॑न्वी॒पं तिष्ठ॑न्गृ॒हीया॒न्निर्मा॑र्गु॒का
अ॒स्मात्प॒शवः॑ स्युः प्रती॒पं तिष्ठ॑न्गृ॒ह्णाति॒ प्रति॑रु॒ध्यैवा॒स्मै
प॒शून्गृ॒ह्णातीन्द्रः॑ (७)

वृ॒त्रम॑ह॒न्त्सो ३ऽपो ३ऽभ्य॑म्रियत॒ तासां॑ यन्मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑
सदे॒वमा॑सी॒त्तदत्य॑मुच्यत॒ ता वह॑न्ती॒रभव॑न्वह॑न्तीनां गृ॒ह्णाति॒
या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आप॑स्ता॒सामे॒व गृ॒ह्णाति॒
नान्त॑मा वह॑न्ती॒रती॒याद्य॑द॒न्तमा वह॑न्ती॒रती॒याद्य॑ज्ञमति॒ मन्ये॑त॒
न स्था॑व॒राणां॑ गृ॒हीया॒द्वरु॑णगृही॒ता वै स्था॑व॒रा यथ॑स्था॑व॒राणां॑
गृ॒हीया॑त् (८)

वरु॑णेनास्य य॒ज्ञं ग्रा॑हयेद्यद्वै दि॒वा भव॑त्य॒पो रात्रिः॑ प्र
वि॑शति॒ तस्मा॑त्ता॒म्रा आपो॑ दि॒वा दद॑श्चे॒ यन्न॑क्त॒म्भव॑त्य॒पोऽहः॑ प्र

विंशति॑ तस्माच्चन्द्रा॑ आपो॑ नक्तं॑ ददृश्रे॑ छायायै॑ चातप॑तश्च॒ संधौ॑
गृह्णात्यहोरात्रयो॑रेवास्मै॒ वर्णं॑ गृह्णाति॒ हविष्म॑तीरि॒मा आप॑
इत्या॑ह ह॒विष्कृ॑तानामे॒व गृह्णाति॒ हविष्मा॑ ९ अस्तु (९)

सूर्य॑ इत्या॑ह सशु॑क्राणामे॒व गृह्णात्यनु॑ष्टुभां॒ गृह्णाति॒ वाग्वा
अ॒नुष्टु॑ग्वचै॒वैनाः॒ सर्व॑या गृह्णाति॒ चतु॑ष्पद॒यर्चा गृह्णाति॒
त्रिः॑ सा॒दयति॒ सप्त॑ सम्प॑द्यन्ते सप्त॑प॒दा शक्क॑री प॒शवः॑
शक्क॑री प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धेऽस्मै॒ वै लो॒काय॑ गा॒र्हप॑त्य॒ आ
धी॑यते॒ऽमुष्मा॑ आ॒हव॑नीयो॒ यद्गा॒र्हप॑त्य॒ उप॑सा॒दये॑द॒स्मिल्लो॑के
प॑शुमा॒न्थस्या॒द्यदा॑ह॒वनी॑ये॒ऽमुष्मि॑न् (१०)

लो॒के प॑शुमा॒न्थस्या॒दुभयो॑रुप॑ सा॒दय॑त्युभयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॑
प॑शुमन्तं॑ करोति॒ सर्व॑तः॒ परि॑ हरति॒ रक्ष॑साम॒प॑हत्या
इन्द्रा॑ग्नि॒योर्भा॑ग॒धेयीः॒ स्थे॒त्याह॒ यथा॑य॒जुरे॒वैतदा॑ग्नी॒ध्र
उप॑ वा॒सय॑त्ये॒तद्वै॒ यज्ञ॑स्याप॑राजितं॒ यदा॑ग्नी॒ध्रं यदे॒व
य॒ज्ञस्याप॑राजितं॒ तदे॒वैना॒ उप॑ वा॒सयति॒ यतः॒ खलु॒ वै
य॒ज्ञस्य॒ वित॑तस्य॒ न क्रि॑यते॒ तदनु॑ य॒ज्ञः रक्षा॑स्य॒व
चर॑न्ति॒ यद्वह॑न्तीनां॒ गृह्णाति॒ क्रि॒यमा॑णमे॒व तद्य॒ज्ञस्य॑ श॒ये
रक्ष॑साम॒न॑न्वव॒चारा॑य॒ न ह्ये॒ता ई॒लय॑न्त्या॒ तृती॑यस॒वना॑त्परि॒

शेरे यज्ञस्य सन्तत्यै (११)

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः
सोममुपावहरन्त्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे
त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य
एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन
करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्य उपावहरति
पुरा वाचः (१२)

प्रवादितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामव
रुद्धेऽपोऽग्नेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि
वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह पशवो वै
छन्दांसि पशून्नेवाव रुद्धे गायत्रिया तेजस्कामस्य
परि दध्यात्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा
प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्त्या यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य
शृणोत्वग्निः समिधा हवम् (१३)

म् इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप
इष्य होतुरित्याहेषितं हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य

चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ
ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैना
निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति (१४)

कार्षिर्सीत्याह शमलमेवासांमपं प्लावयति समुद्रस्य
वोक्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना
आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो
वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सःस्पर्श्य
वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना
योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः
पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ
नि माँष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन्म्र पद्यते यज्ञक्रतूनां
व्यावृत्त्यै (१५)

वाचो हवमभिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै पशवो वै सोमो व्यान
उपांशुसवनो यदुपांशुसवनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु

दधातीन्द्राय॑ त्वेन्द्राय॑ त्वेति॑ मिमीत॑ इन्द्राय॑ हि सोमं॑
आह्रियते॑ पञ्च॑ कृत्वो॑ यजुषा॑ मिमीते (१६)

पञ्चाक्षरा॑ पङ्क्तिः॑ पाङ्क्तो॑ यज्ञो॑ यज्ञमे॒वाव॑ रुन्दे
पञ्च॑ कृत्वस्तूष्णी॑न्दश॑ सम्पद्यन्ते॑ दशाक्षरा॑ विराडन्नं॑
विराड्विराजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्दे श्वा॒त्राः स्थं॑ वृ॒त्रतु॑र॒ इत्या॑हैष
वा अ॒पा॒ सोम॑पीथो॒ य एवं॑ वेद॒ नाप्स्वार्ति॑माच्छति॒ यत्ते॑
सोम॑ दि॒वि ज्योति॑रित्या॒हैभ्य॑ ए॒वैनम्॑ (१७)

लो॒केभ्यः॑ सम्भ॑रति॒ सोमो॑ वै राजा॒ दिशो॑ऽभ्यध्याय॑त्स
दिशो॑ऽनु प्रावि॑शत्प्रागपा॒गुद॑गध॒रागित्या॑ह दिग्भ्य॑ ए॒वैन॑
सम्भ॑रत्यथो॒ दिशं॑ ए॒वास्मा॑ अव॑ रुन्देऽम्ब॒ नि ष्व॑रेत्या॒ह
कामु॑का ए॒न॒ स्त्रियो॑ भवन्ति॒ य एवं॑ वेद॒ यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं
नाम॑ जागृ॒वीति॑ (१८)

आ॒हैष वै सोम॑स्य सोम॑पीथो॒ य एवं॑ वेद॒ न
सौ॒म्यामा॑र्तिमाच्छति॒ घ्नन्ति॑ वा ए॒तत्सोमं॑ यद॑भिषुण्वन्त्य॒ शूनप॑
गृह्णा॑ति त्राय॑त ए॒वैनं॑ प्रा॒णा वा अ॒श्वः प॒शवः॑ सोमो॑-
ऽशू॒न्पुन॑रपि॒ सृज॑ति प्रा॒णाने॑व प॒शुषु॑ दधा॑ति द्वौ॒द्वावपि॑
सृज॑ति॒ तस्मा॑द्वौ॒द्वा प्रा॒णाः (१९)

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒ऽशुर्यदु॑पा॒ऽश्व॒ग्रा ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑
प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र यन्त्य॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः प्रातःस॒व॒न ए॒वाहं
य॒ज्ञः स॒ऽस्था॑पयामि तेन॒ ततः॑ स॒ऽस्थि॑तेन च॒रामी॑त्य॒ष्टौ
कृ॒त्वोऽग्ने॑ऽभि पु॒णोत्य॑ष्टाक्ष॒रा गा॒य॒त्री गा॒य॒त्र॒म्प्रा॑तःस॒व॒नम्
प्रा॑तःस॒व॒नमे॒व तेना॑प्रो॒त्येका॑द॒श कृ॒त्वो द्वि॒तीय॑मेका॑द॒शाक्ष॒रा
त्रि॒ष्टुप्त्रै॑ष्टु॒भ॒म्मा॒ध्यंदि॑नम् (२०)

स॒व॒न॒म्मा॒ध्यंदि॑नमे॒व स॒व॒नं तेना॑प्रो॒ति द्वा॑द॒श
कृ॒त्वस्त्वृ॑तीय॒द्वा॑द॒शाक्ष॒रा जग॑ती॒ जाग॑तं तृ॒तीय॑स॒व॒नन्तृ॑तीयस॒व॒न
तेना॑प्रो॒त्येता॑ः ह॒ वाव॑ स॒ य॒ज्ञस्य॑ स॒ऽस्थि॑तिमु॒वाचा॑स्क॒न्दाया॑स्क
हि तद्य॒द्य॒ज्ञस्य॑ स॒ऽस्थि॑तस्य॒ स्क॒न्द॒त्यथो॑ ख॒ल्वाहु॑र्गा॒य॒त्री
वाव॑ प्रा॑तःस॒व॒ने ना॒ति॒वाद् इत्य॑न॒ति॒वा॒दुक् ए॒न॒म्प्रा॑तृ॒व्यो
भव॑ति॒ य ए॒वं वे॒द् तस्मा॑द॒ष्टाव॑ष्टौ (२१)

कृ॒त्वोऽभि॑षु॒त्यं ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो व॑दन्ति प॒वि॒त्र॒व॒न्तोऽन्ये॑ ग्र॒हा
गृ॒ह्यन्ते॑ कि॒म्प॒वि॒त्र उ॒पा॒ऽशु॒रिति॑ वाक्प॒वि॒त्र इति॑ ब्रू॒यात्
वा॒च॒स्प॒तये॑ प॒व॒स्व वा॒जि॒त्रि॒त्याह॑ वा॒चै॒वैन॑म्प॒व॒यति॑ वृ॒ष्णो
अ॒ऽशु॒भ्या॒मित्या॑ह॒ वृ॒ष्णो ह्ये॒ताव॑ऽशू यौ सोम॑स्य॒ गर्भ॑स्ति॒पू॒त

इत्या॑ह॒ गभ॑स्तिना॒ ह्ये॑नम्प॒वय॑ति दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वित्र॑म॒सीत्या॑ह
दे॒वो ह्यै॑षः (२२)

सं दे॒वानां॑ प॒वित्रं॑ येषां॑ भा॒गोऽसि॑ तेभ्य॒स्त्वेत्या॑ह
येषा॒ं ह्यै॑ष भा॒गस्तेभ्य॑ ए॒नं गृ॑ह्णाति॒ स्वां कृ॑तोऽसीत्या॑ह
प्रा॒णमे॒व स्व॑म॒कृत॑ मधु॒मती॑र्न इष॑स्कृ॒धीत्या॑ह सर्व॑मे॒वास्मा॑
इ॒दं स्व॑दयति॒ विश्वे॑भ्य॒स्त्वेन्द्रि॑येभ्यो॒ दि॒व्येभ्यः॑ पार्थि॑वेभ्य॒
इत्या॑होभयै॒ष्वेव॑ दे॒वमनु॑ष्येषु॒ प्रा॒णान्द॑धाति॒ मन॑स्त्वा (२३)

अ॒द्वित्या॑ह॒ मन॑ ए॒वाश्नु॑त उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒हीत्या॑हान्तरि॒क्षदे॒व
हि प्रा॒णः स्वाहा॑ त्वा सु॒भ॒वः सूर्या॑येत्या॑ह प्रा॒णा वै
स्वभ॑वसो दे॒वास्तेष्वे॒व प॒रोक्षं॑ जुहोति॒ दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरी॑चिपेभ्य॒ इत्या॑हादित्यस्य॒ वै र॒श्मयो॑ दे॒वा म॑रीचि॒पास्तेषां॑
तद्भा॑ग॒धेय॒न्ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ यदि॑ का॒मये॑त॒ वर्षु॑कः
प॒र्जन्यः॑ (२४)

स्या॒दिति॑ नीचा॒ हस्ते॑न॒ नि मृ॑ज्या॒द्वृष्टि॑मे॒व नि
य॑च्छति॒ यदि॑ का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दित्यु॑त्ताने॒न नि
मृ॑ज्या॒द्वृष्टि॑मे॒वोद्य॑च्छति॒ यद्य॑भि॒चरे॑दमुं॒ ज॒ह्यथ॑ त्वा
हो॒ष्यामी॑ति॒ ब्रू॒यादा॑हु॒तिमे॒वैन॑म्प्रे॒प्सन् ह॑न्ति॒ यदि॑

दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति
यद्यभिचरेदमुष्यं (२५)

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः
प्राणमेवास्य सादयति षड्भिरंशुभिः पवयति षड्वा ऋतुव
ऋतुभिरेवैनम्पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं
लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः
पशूनां हस्तादाना इति यत्रिरुपांशु हस्तेन विगृह्णाति
तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः (२६)

मार्ध्यन्दिनमृष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते
देवा उपांशौ यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ
समंस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते
देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त
तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव
तद्यजमानोऽन्तर्धत्तेऽन्तस्ते (२७)

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव
लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा

इदमभूद्यद्वयं स्म इति तै॥ऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति
सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे
तानुभयान् (२८)

अन्वाभजत्सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे
य चावरे तानुभयान् अन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेत्याह
यज्ञादेव यजमानं नान्तरेत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य
धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु न्यृच्छेत्प्रमायुकः
स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपांश्चन्तर्यामौ
व्यान उपांश्शुसवनो यं कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ
तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ वि च्छिनत्ति
ताजक्प्रमीयते यं कामयेत सर्वमायुरिरयादिति संस्पृष्टौ
तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ सं तनोति
सर्वमायुरेति (३०)

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते
वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं

हना॒मेति॒ सोऽब्रवी॑द्वरं वृणै॒ मद॑ग्रा ए॒व वो॒ ग्रहा॑ गृह्यान्ता॒ इति॒
तस्मा॑दैन्द्रवाय॒वाग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॒ तम॑घ्नन्त्सोऽपू॒यत् तं दे॒वा
नोपा॑धृष्णुवन्ते वा॒युम॑ब्रुवन्निमं नः स्वदय (३१)

इति॒ सोऽब्रवी॑द्वरं वृणै॒ मद्दे॒वत्या॑न्ये॒व वः पात्रा॑ण्युच्यान्ता॒
इति॒ तस्मा॑न्नानादे॒वत्या॑नि सन्ति॒ वाय॑व्या॒न्युच्य॑न्ते॒ तमे॑भ्यो
वा॒युरे॒वास्व॑दय॒त्तस्मा॑द्यत्पू॒यति॒ तत्प्र॑वा॒ते वि ष॑जन्ति वा॒युर॑हि
तस्य॑ पवयि॒ता स्व॑दयि॒ता तस्य॑ वि॒ग्रह॑णं नावि॑न्दन्त्सा-
ऽदि॑तिरब्रवी॑द्वरं वृणा॒ अथ॒ मया॒ वि गृ॑हीध्वम्मद्दे॒वत्या॑ ए॒व
वः सोमाः॑ (३२)

स॒न्ना अ॑स॒न्नित्यु॑पया॒मगृ॑हीतोऽसीत्या॑हादि॒तिदे॒वत्या॑स्तेन॒
यानि॑ हि दा॒रुम॑या॒णि पात्रा॑ण्यस्यै तानि॒ योनेः॑ सम्भू॑तानि॒
यानि॑ मृ॒न्मया॑नि सा॒क्षात्तान्य॑स्यै तस्मा॑दे॒वमा॑ह॒ वाग्वै॑
परा॒च्यव्या॑कृतावद॒त्ते दे॒वा इन्द्र॑मब्रुवन्निमां नो॒ वाचं॑
व्याकु॑र्विति॒ सोऽब्रवी॑द्वरं वृणै॒ मह्यं॑ चै॒वैष वा॒यवे॑ च स॒ह
गृ॑ह्याता॒ इति॒ तस्मा॑दैन्द्रवाय॒वः स॒ह गृ॑ह्यते॒ तामिन्द्रो॑
मध्य॑तोऽव॒क्रम्य॒ व्याक॑रो॒त्तस्मा॑दि॒यं व्याकृ॑ता॒ वागु॑द्यते॒
तस्मा॑त्स॒कृदिन्द्रा॑य मध्य॒तो गृ॑ह्यते॒ द्विर्वा॑यवे॒ द्वौ हि स॑

वराववृणीत (३३)

स्वदय सोमाः सुहाष्टाविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सो-
ऽब्रवीन्नाहं सर्वस्य वा अहमित्रमस्मीति तमंब्रुवन्
हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै पयंसैव मे सोमं श्रीणन्निति
तस्मान्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन्
मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः (३४)

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति
यन्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति
पशुभिर्यजमानम्पुरा खलु वावैवमित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः
पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा
अंब्रुवन्त्वयांशभुवा सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं
वृणै मह्यं च (३५)

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः
सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजानमंशभुवा घ्नन्ति वैश्येन
वैश्यं शूद्रेण शूद्रन्न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते
देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वासयतमिति तावंब्रूतां

वरं वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति
 तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ
 यदुपांश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिन्ततो वा इदं
 व्यौच्छिद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टौ (३६)

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै
 स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्ततो
 वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य
 निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ (३७)

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो
 ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा
 ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो
 गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं
 वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा
 भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयम्ब्राह्मणे
 तृतीयन्तस्मादुदपात्रम् (३८)

उ॒प॒नि॒धाय॑ ब्रा॒ह्म॒णं दक्षि॑ण॒तो नि॒षाद्य॑ भे॒ष॒जं कु॑र्या॒द्याव॑दे॒व
 भे॒ष॒जं तेन॑ करोति स॒म॒र्धुक॑मस्य कृ॒त॒म्भ॑वति ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
 वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्यादे॑कपात्रा द्विदे॒व॒त्या गृ॑ह्यन्ते॑ द्विपात्रा
 हूयन्त॒ इति॒ यदे॑कपात्रा गृ॒ह्यन्ते॒ तस्मा॑दे॒कोऽन्त॑र॒तः प्रा॒णो
 द्विपात्रा॑ हूयन्ते॒ तस्मा॑द्द्वौ॒द्वौ ब॒हि॒ष्ठा॑त्प्रा॒णाः प्रा॒णा वा
 ए॒ते यद्वि॑दे॒व॒त्याः प॒शव॒ इडा॒ यदि॑डा॒म्पूर्वा॑ द्विदे॒व॒त्येभ्य॑
 उ॒प॒ह्वये॑त (३९)

प॒शुभिः॑ प्रा॒णान॒न्तर्द॑धीत प्र॒मायु॑कः स्याद्विदे॒व॒त्या॑न्भक्षयित्वे॒डा
 ह्वय॑ते प्रा॒णाने॒वात्म॑न्धित्वा प॒शूनुप॑ ह्वयते वा॒ग्वा
 ऐ॒न्द्रवा॒यवश्चक्षु॑र्मै॒त्रावरु॑णः श्रोत्र॑मा॒श्विनः॑ पु॒रस्ता॑दै॒न्द्रवा॒यव॑न्भक्षय
 तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑द्वा॒चा व॑दति पु॒रस्ता॑न्मै॒त्रावरु॑णं तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑च्चक्षु॑
 पश्य॑ति स॒र्वतः॑ परि॒हार॑मा॒श्विनं॑ तस्मा॑त्स॒र्वतः॑ श्रोत्रे॑ण शृ॒णोति॑
 प्रा॒णा वा ए॒ते यद्वि॑दे॒व॒त्याः (४०)

अ॒रि॒क्तानि॑ पात्राणि सादयति॒ तस्मा॑द॒रि॒क्ता अ॒न्त॒र॒तः
 प्रा॒णा यतः॑ खलु॒ वै य॒ज्ञस्य॑ वि॒त॑तस्य॒ न क्रि॑यते॒ तदनु॑
 य॒ज्ञं रक्षा॑स्य॒व च॑रन्ति॒ यद॑रि॒क्तानि॑ पात्राणि सादयति॒
 क्रि॒यमा॑णमे॒व तद्य॒ज्ञस्य॑ शये॒ रक्ष॑सा॒मन॑न्वव॒चारा॒य दक्षि॑णस्य

हवि॒र्धान॒स्योत्तर॑स्यां वर्त॒न्याः सा॑दयति वा॒च्यैव वाचं॑
दधा॒त्या तृ॒तीय॑सव॒नात्परि॑ शेरे य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै (४१)

मनु॒ष्य॒चरा॒वु॒दपा॒त्रमु॒पहृ॒येत द्वि॒देव॒त्याः षड्व॑त्वारि॒ःश॒च॥ [९]

बृह॒स्पति॑र्दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑त॒ आसी॒च्छण्डा॒मर्का॑वसु॒राणां॑
ब्रह्म॑ण्वन्तो दे॒वा आस॒न्ब्रह्म॑ण्वन्तोऽसु॒रास्ते ३ऽन्यो॑न्यं
नाश॑कृ॒वन्न॒भिभ॑वितु॒न्ते दे॒वाः शण्डा॒मर्का॑वुपा॒मन्न॑यन्त॒
ताव॑ब्रूतां वरं वृणा॒वहै॑ ग्रहा॒वेव॑ ना॒वत्रा॑पि गृह्येता॒मिति॑
ताभ्या॑मेतौ शु॒क्राम॒न्थिना॑वगृह्णन्तौ दे॒वा अभ॑वन्परासु॒रा
यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ शु॒क्राम॒न्थिनौ॑ गृह्येते भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑ (४२)

अ॒स्य भ्रातृ॑व्यो भवति॒ तौ दे॒वा अ॑प॒नुद्या॒त्मन॒
इन्द्रा॑याजुहवुरप॒नुत्तौ॑ शण्डा॒मर्कौ॑ स॒हामु॑नेति॒ ब्रूया॒द्यं
द्वि॒ष्याद्य॑मे॒व द्वेष्टि॑ तेनैनौ स॒हाप॑ नुदते॒ स प्र॑थ॒मः
सङ्कृ॑तिर्वि॒श्वक॑र्मेत्ये॒वैना॑वा॒त्मन॒ इन्द्रा॑याजुहवुरिन्द्रो ह्ये॒तानि॑
रूपा॑णि॒ करि॑क्र॒दच॑रद॒सौ वा आ॑दि॒त्यः शु॒क्रश्च॒न्द्रमा॑
म॒न्थ्यपि॑गृह्य॒ प्राश्नौ॑ निः (४३)

क्रा॒म॒त॒स्तस्मा॑त्प्राश्नौ यन्तौ न पश्यन्ति प्र॒त्यश्चा॑वावृ॒त्यं
जुहु॑त॒स्तस्मा॑त्प्र॒त्यश्नौ॑ यन्तौ पश्यन्ति चक्षु॑षी॒ वा ए॒ते

य॒ज्ञस्य॒ यच्छु॑क्राम॒न्थिनौ॑ नासि॑कोत्तरवे॒दिर्भितः॑ परि॒क्रम्य॑
 जुहु॑तस्तस्मा॒दभितो॑ नासि॑कां चक्षु॑षी तस्मान्नासि॑कया
 चक्षु॑षी विधृ॑ते स॒र्वतः॑ परि॒ क्रामतो॑ रक्ष॑सामप॒हृत्यै॑ दे॒वा वै
 याः प्राची॑राहु॒तीरजु॑हवुर्ये पुरस्ता॒दसुरा॑ आस॒न्ताऽस्ताभिः॑
 प्र (४४)

अ॒नुद॒न्त॒ याः प्र॒तीची॑र्ये प॒श्चादसुरा॑ आस॒न्ताऽस्ताभि॑रपा॒नुदन्त॑
 प्राची॑र॒न्या आहु॑तयो हूयन्ते॑ प्र॒त्यश्चौ॑ शु॒क्राम॒न्थिनौ॑ प॒श्चाच्चै॒व
 पुरस्ता॑च्च॒ यज॑मानो भ्रातृ॒व्यान्प्र णु॑दते॒ तस्मा॑त्परा॒चीः प्र॒जाः
 प्र वी॑यन्ते प्र॒तीची॑र्जायन्ते शु॒क्राम॒न्थिनौ॑ वा अ॒नु प्र॒जाः प्र
 जा॑यन्तेऽत्रीश्चाद्या॑श्च सु॒वीराः॑ प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्परी॒हि शु॒क्रः
 शु॒क्रशो॑चिषा (४५)

सुप्र॒जाः प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्परी॒हि म॒न्थी म॒न्थिशो॑चिषेत्या॒हैता
 वै सु॒वीरा॒ या अ॒त्रीरे॒ताः सु॑प्र॒जा या आ॒द्या य ए॒वं वेदा॒त्र्यस्य॑
 प्र॒जा जा॑यते नाद्या॑ प्र॒जाप॑तेरक्ष्य॒श्वय॑त्तत्परा॑पत॒त्तद्विक॑ङ्क॒तम्प्रावि॑
 नार॑मत॒ तद्य॑व॒म्प्रावि॑शत् तद्यवे॑ऽरमत॒ तद्य॑वस्य (४६)

य॒वत्वं॑ यद्वैक॑ङ्क॒तम्म॒न्थिपा॒त्रम्भ॑वति॒ सक्तु॑भिः श्री॒णाति॑
 प्र॒जाप॑तेरे॒व तच्चक्षुः॑ सम्भ॑रति॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒

कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं सदो नाश्रुत इत्यार्तपात्रं हीति
ब्रूयाद्यदश्रुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाश्रुते (४७)

आत्मना परा निष्प्र शुक्रशोचिषा यवस्य सप्तत्रिंशच्च॥ [१०]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा
आग्रयणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णत ततो वै तेऽग्रं पर्यायन्
यस्यैवं विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां
पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृहीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताग्रं
समानानां पर्येति ये देवा दिव्येकादश स्थेत्याह (४८)

एतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते
योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै
देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां
तूष्णीं ग्रहानगृह्णत साऽमन्यत वागन्तर्यन्ति वै मेति
साग्रयणमप्रत्यागच्छत्तदाग्रयणस्याग्रयणत्वम् (४९)

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तूष्णीम्पूर्वे ग्रहा
गृह्यन्ते यथा असायीयति म आख इयति नाप
राधस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युराग्रयणं गृहीत्वा
यज्ञमारभ्य वाचं वि सृजते त्रिर्हिं करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते

प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हिं करोति
प्रजापतिरेव (५०)

तत्प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्विथ्सं जातं गौरभि
जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि
गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञं सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेतं
एव तदधात्यधस्तादुपं गृह्णाति प्र जनयत्येव तद्वह्मवादिनो
वदन्ति कस्माद्विथ्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसां सती सर्वाणि
सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै विथ्सो यदाग्रयणस्तमेव
तदभिनिवर्तं सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्विथ्समपाकृतं
गौरभि नि वर्तते (५१)

आहाग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विंशतिश्च॥ [११]

इन्द्रो वृत्राययुर्वै यज्ञेन सुवर्गायेन्द्रो मरुद्भिरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपांशुपात्रेणेन्द्रो
वृत्रमंहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादश॥—[१२] इन्द्रो वृत्राय पुनरक्रतुनाह मिथुनम्पशवो
नेष्टः पत्नीमुपांश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥